

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 15-24.

Xelqara Uyğur Tetqiqati Jorrali, San: 1/2 2013, Sehipe: 15-24.

International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 15-24.

HALK ANLATILARININ TEŞEKKÜLÜNDE GELENEĞİN ROLÜ: NAZİĞİM DESTANI VE GÜLNAZİK TÜRKÜSÜ ÖRNEĞİ*

*Mustafa GÜLTEKİN***

ÖZET

Halk anlatıları belirli bir tarihî, kültürel ve sosyal bağlam içerisinde yaratılırlar ve yaratıldıkları bağlam içerisinde işlev kazanırlar. Halk anlatılarının teşekkülünde yaratıldıkları bağlam kadar, o yörede var olan anlatı geleneğinin de önemli bir rolü vardır. Toplumu etkileyen bir olayın, anlatı olarak oluşması, öncelikli olarak anlatıcı tipine ve anlatı geleneğine bağlıdır. Makalemizde, Uyğur Türklerinin Naziğim Destanı ve Batı Anadolu sahasında yaygın olarak bilinen Gülnazik türküsü içerik ve yapı bakımından karşılaştırılmış ve bu iki halk bilgisi ürününe var olan benzerlikle üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bu iki anlatıdan hareketle halk anlatılarının teşekkülünde geleneğin etkisi ve rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Anlatısı, Gelenek, Destan, Türkü.

NARRATIVE TRADITION ROLE IN THE FORMATION OF FOLK NARRATION: NAZİĞİM LEGEND AND AN EXAMPLE OF FOLK SONG OF GÜLNAZİK

15

ABSTRACT

Folk narratives create a particular history in a cultural and social context, and gain function in this context. In the formation of folk narratives, narrative tradition that exists in that region has an important role as the context, where folk narratives created. Formation of an event, which effects society, as a narrative, primarily depends on type of narrator and narrative tradition. In our article, Naziğim Legend of Uyghur Turks and folk song of Gülnazik which commonly known in Western Anatolian area, are compared in terms of content and structure and focused on which similarities there are in these two folk information products. Also, effect and role of tradition, in the formation of folk narratives, is tried to determine with moving from these two narratives.

Keywords: Folk Narrative, Tradition, Epic, Folk Song.

* Bu makale, 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı'nda (9-15 Nisan 2006, İzmir) bildiri olarak sunulmuş metnin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep – TÜRKİYE, E-posta: gultekin@gantep.edu.tr.

GİRİŞ

Halk anlatılarının teşekkülünde tarihî olayların önemli bir etkisi vardır. Özellikle destan, halk hikâyesi, hikâyeli türkû¹ vb. gibi halk anlatılarının teşekkülünde tarihî olayların etkisi açıkça görülmektedir. Bir halk anlatısının teşekkülü için tarihî bir olayın varlığı tek başına yeterli değildir. Toplumunu derinden etkileyen bir olayın, halk anlatısı olarak anlatım sahasına çıkabilmesi için, o toplumun bir anlatı geleneğine sahip olması, bu geleneğin canlı bir şekilde yaşıyor olması ve geleneğin temsilcilerinin, yani anlatıları yaratan, aktaran ve geleneğin sürekliliğini sağlayan anlatıcıların, bu olayı mevcut gelenekler çerçevesinde ele alması gerekmektedir.

Bu makalede, halk anlatılarının teşekkülünde² tarihî olayların etkisi üzerinde durulduktan sonra, anlatı geleneklerinin bir anlatının teşekkülüne etkisi, Uygur Türklerinin Naziğim destanı ve Türkiye Türklerinin Gülnazik türküsü örneğinden hareketle ele alınmıştır. Bu amaçla, öncelikle Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü, tür özellikleri, muhtevası ve işlevi bakımından mukayese edilmiş, daha sonra da aralarındaki ortaklıklara rağmen, birinin destan, diğerrinin ise hikâyeli türkû olarak teşekkül etmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Türk halk bilgisi ürünlerinde tarihî olayların yansıması, sıkça rastlanan bir durumdur. Özellikle Türk destanlarının kaynağı olarak, bilinen ve tespit edilebilen pek çok tarihî olay vardır. Destan gibi anonim ürünlerin yanında, âşık tarzı şiir geleneği içerisinde yaratılan ürünlerde de tarihî hadiselerin yansımasını bulmak mümkündür.³ Örneğin XIX. yüzyılda Göktepe Savaşlarında Rusların sergiledikleri eşi görülmemiş vahşetlerin acısı ve Göktepe savaşlarında kahramanlık gösteren Türkmenlerin övgüsü halk şiirine aksetmiş, bu şiirler Türkmen halkı arasında günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir.⁴

Naziğim Destanı ve Gülnazik Türküsü

Birbirinden farklı coğrafi sahalarda yaşayan bir milletin farklı boylarının, yaşadıkları benzer olaylara benzer tepkiler verdiğinin; aynı hayat felsefesine, aynı inanış ve düşünüş kalıplarına sahip olduğunun en çarpıcı örneklerinden birini Uygur Türklerinin Naziğim destanı ve Türkiye Türklerinin Gülnazik türküsünde görmekteyiz. Teşekküllerinde esas olan olayların benzer

¹ Kısa hikâyeli türkülerin terim olarak adlandırılmasında araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. F. Gülay Mirzaoglu, konuyla ilgili yaklaşımları değerlendirdikten sonra bu tarz ürünler için “ezgi”yi vurgulayacak şekilde “hikâyeli türkû” teriminin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmekte (F. Gülay Mirzaoglu, **Çukurova Bozlağı**, Ankara: Binboğa Yayınları, 2003, s. 74); İsmail Görkem ise hikâyeli türkû adlandırmasına, “müzik” unsuru ön planda tutulmadığından karşı çıkmakta ve “türkûlü hikâye” adlandırmasının daha doğru olacağını düşünmektedir. (İsmail Görkem, “Güney Türkmenlerine Ait ‘Yazıcıoğlu ile Senem’ Türkûlü Hikâyesinin Anlam ve Nesne Dünyası”, **Türkbilgi / Türkoloji Araştırmaları**, S: 2005/9, s. 41.) Her iki araştırmacının görüşlerinde vurgulanan “ezgi” veya “müzik”tir ve bu tür ürünlerde aslı unsurun türkû/şiir kısmı olduğu konusunda her iki araştırmacı da hemfikir; ancak yaptıkları adlandırmalar yine de farklıdır. Türkçe’de aslı unsurun sonda bulunması prensibinden (Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım - Yayın - Tanıtım, İstanbul, 1993, s. 377) hareketle biz de bu tarz ürünlerin “hikâyeli türkû” olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. “Hikâyeli türkû”lerin yapısı gereği, başlarında yer alan kısa nesir kısımlar, türkûnün teşekkül ettiği bağlamı ifade etmektedir ve türkûnün hangi sosyal çevre ve şartlar içerisinde yaratıldığını açıklar niteliktedir.

² Makalenin hazırlanması esnasında, halk anlatılarından sadece destanlar ve hikâyeli türküler göz önünde bulundurulmuştur. “Halk anlatısı” kavramı, genel manası ile tahkiyeli türü ifade etmek için kullanılmıştır.

³ Çeşitli dönemlerde yaşanan tarihî hadiselerin halk bilgisi ürünlerine yansıması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fikret Türkmen, “Göktepe Savaşları ve Bunların Türkmenistan Halk Şiirindeki Akisleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 395-416; Fikret Türkmen, “Osmanlı Dönemindeki Önemli Olayların Âşık Şiirindeki Akisleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S: V/2, E.Ü. TDAE Yayınları, İzmir, 2005, s. 293-298; Erdoğan Gökçe, “1887 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 15, S. 303, 1974, s. 7119-7121; Cahit Öztelli, **Evlerinin Önü (Bütün Halk Türküleri)**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 657; Ruhi Ersoy, “Barak Türkmenleri’nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi”, **Milli Folklor**, S. 65, Bahar 2005, s. 84-93.

⁴ Fikret Türkmen, “Göktepe Savaşları ve Bunların Türkmenistan Halk Şiirindeki Akisleri”, s. 395-416.

olması yanında, kahramanların adlandırılması, kahraman tipi ve anlatımların işlevleri açısından da Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki benzerlikleri iki kuramsal bakış açısına göre açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi “yayılma” kuramıdır.⁵ Bu kuramdan hareketle, tarihî olarak çok daha eski dönemin olaylarını konu alan Naziğim destanının, Gülnazik türküsüne de kaynaklık etmiş olabileceğini veya daha doğru bir ifadeyle Doğu Türkistan’dan Batı Anadolu’ya bir yayılma sonucunda ulaşmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Ancak, şimdilik elimizde bu yayılmayı izah edecek herhangi bir tarihî belge bulunmadığı gibi, iki Türk boyu arasındaki coğrafi uzaklık ve bu coğrafi alan içerisinde yaşayan diğer Türk boylarında benzer ad ve yapıda herhangi bir anlatının bulunmaması, bizde anlatılar arasındaki benzerliklerin bir yayılma sonucu oluşmadığı kanaatini uyandırmaktadır. İki anlatı arasından benzerlikleri açıklayabileceğimiz bir diğer kuramsal bakış açısı “gelişme” kuramıdır.⁶ Gelişme kuramının temel paradigmalarına göre Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü birbirlerinden bağımsız bir şekilde oluşmuş anlatılardır ve anlatılar arasındaki benzerlikler, aynı kültürel davranış biçimlerinin farklı coğrafi sahalarda mevcut anlatı gelenekleri çerçevesinde yansımasının bir sonucudur.

Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki benzerlikler tarihî olaylar, kahramanların adlandırılması ve anlatı tipi bakımından ele alındıktan sonra, tür sorunu anlatı geleneği bağlamında ele alınacaktır.

Tarihî Olaylar

Naziğim destanı, Uygur destancılık geleneği içerisinde geniş halk kitleleri tarafından bilinen ve millî bir kahraman olarak kabul edilen Naziğim adlı Uygur kızının yaşadığı olaylar etrafında teşekkül etmiş bir destandır. Mehmed Zünun ve Abdükerim Rahman, Uygur destanlarını teşekkül ettikleri dönemlere göre, “*En Eski Uygur Destanları*”, “*Orta Asırda İslamiyet’in Kabulünden Sonra Teşekkül Eden Destanlar*” ve “*Yakın Dönemde Teşekkül Eden Destanlar*” olmak üzere üç kısma ayırarak incelemekte, Naziğim destanını da bu üçlü sınıflandırmada, üçüncü gruba dâhil etmektedirler.⁷ “*Bu dönemde teşekkül eden Uygur destanlarının büyük bir kısmı, Mançu hâkimiyetinde zulümlerin gittikçe artması üzerine harekete geçen bazı halk kahramanlarının faaliyetlerinden ve kahramanlıklarından*”⁸ kaynağını alan destanlardır. Mehmetcan Sadık’a göre, bu dönemde teşekkül eden Uygur destanları, Mançu zulmüne karşı ayaklanan halk kahramanlarının faaliyetlerinin bir övgüsü niteliğindedir.⁹

Naziğim destanında anlatılan olaylar, 1826 yılında Doğu Türkistan’ın Kaşgar bölgesinde meydana gelen olaylardır. Uygur Türkleri, Mançu zulmüne karşı millî bir direnişe geçmiş, bu direniş kanlı bir şekilde bastırılmış ve binlerce kişi İli’ye sürülmüştür.¹⁰ Bu sürgünler arasında fakir bir ailenin kızı olan Naziğim de vardır.¹¹ Destanda, Naziğim’in Kaşgar’dan ayrılması, İli’ye varması ve sonrasında başından geçen olaylar anlatılmaktadır. İli’ye getirilen Naziğim, bir Mançu

⁵ Yayılma kuramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19-20; Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2007, s. 103-104.

⁶ Gelişme kuramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, **age**, s. 18; Metin Ekici, **age**, s. 101-103.

⁷ Mehmed Zünun - Abdükerim Rahman, **Uygur Halk Egiz Edebiyatının Asaslır**, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1980, s. 288-296.

⁸ Mehmed Zünun - Abdükerim Rahman, **age**, s. 296.

⁹ Mehmetcan Sadık, **Uygur Helk Egiz Edebiyatı Hakkide**, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1995, s. 379.

¹⁰ Alimcan İneyet, “Naziğim Destanının Teşekkül Süreci Üzerine”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2005, s. 369.

¹¹ Mehmetcan Sadık, **age**, s. 394.

beyi ile zorla evlendirilmeye çalışılır. Bunun üzerine Naziğim, Mançu beyini öldürür ve kaçar. Destanın sonunda yakalanan Naziğim, idam edilir.¹²

Gülnazik türküsü ise, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali sırasında yaşanan olayların sonucunda teşekkül etmiştir. Bir Yunan komutanı, beğendiği Gülnazik'le zorla evlenir ve onu Yunanistan'a götürür. Gülnazik'in burada üç çocuğu olur. Yedi sene sonra Gülnazik, bir yolunu bularak Yunanistan'dan kaçar ve yolda çocuklarını denize atar. Yaşanan bu acıklı olay üzerine de Gülnazik türküsü yakılır.¹³

Görüldüğü gibi, Naziğim Destanı ve Gülnazik türküsünün teşekküllerinde esas olan tarihî olaylar arasında büyük bir benzerlik vardır. Her iki anlatıda da bir Türk yurdunun işgali, işgalin neticesinde yaşanan acıklı olaylar ve bu olayların merkezinde de toplum içerisinde sevilen, güzelliği ile dikkati çeken ve sembolik olarak toplumun namusunu temsil eden bir kız bulunmaktadır. Olaylar arasında bazı farklılıklar görülmekle birlikte, bu olayların halk arasında uyandırdığı etki ve bu etkiye verilen tepki anlatılarda ifadesini bulmuştur.

Kahramanların Adlandırılması

Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki ortaklıklardan dikkati çeken önemli bir husus da kahramanların adlandırılmasında görülmektedir. Bilal Nazım'ın derlediği bilgilere göre, Naziğim destanının kahramanı *“narin, buğday tenli, kara gözlü, kara kaşlı, ince vücutlu”* olduğu için, Kaşgar halkı tarafından Naziğim olarak adlandırılmıştır.¹⁴ Naziğim adının Kaşgar halkı tarafından verildiği kayıtdan hareketle, Naziğim'in onun asıl adı olamayacağını düşünen Gayretcan Osman, onun asıl adının Çolpangül olduğu bilgisini vermekte, ancak bu bilginin kaynağı ile ilgili herhangi bir açıklama ya da belgeden bahsetmemektedir.¹⁵

Gülnazik¹⁶ türküsünün bütün varyantlarında, kahramanın güzelliğinden övgü ile bahsedilmekte, bu güzelliği ile işgalcilerin dikkatini çektiği vurgulanmaktadır. Burada da kahramanın adlandırılmasında, fizikî özelliklerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Türk halk anlatılarında, özellikle de destanlarda, kahramanların adlandırılması dikkati çeken bir husustur.¹⁷ Özellikle destan kahramanı ile ona verilen ad arasında sıkı bir ilişki vardır: Dirse Han'ın boğayı öldüren oğluna *“Boğaç”* adı verilmesi¹⁸; *“Er Töstik”* destanının Kazak varyantında Ernazar ile karısının yedikleri kısırak döşü neticesinde kendilerine güç gelmesi ve bunun neticesinde dünyaya gelen çocuğa *“Töstik”* adının verilmesi¹⁹ vb. gibi.

¹² Batur Reşidin, “Nazugum Kıssası”, **Milli Folklor**, S: 31-32, Kış 1996, s. 113-114; Alimcan İneyet, **Uygur Halk Destanları I**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. XI.

¹³ Burada verdiğimiz bilgiler Denizli-Çal varyantına ait bilgilerdir. Türkü, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Özkan tarafından, Denizli-Çal'da 1943 doğumlu Hatice Gençtürk'ten derlenmiştir. Türkünün diğer varyantları ve varyantların mukayesesi için bkz. Halil İbrahim Şahin, “Türk-Yunan İlişkilerinin Sözlü Geleneğe Yansımalarına Bir Örnek: Atina Türküsü”, **Milli Folklor**, S: 62, Yaz 2004, s. 80-88.

¹⁴ Emel Esin, “Naziğim'in Destanı”, **Türk Kültürü**, S: 73, Kasım 1968, s. 90.

¹⁵ Alimcan İneyet, “Naziğim Destanının Teşekkül Süreci Üzerine”, s. 375.

¹⁶ Türkünün çoğu varyantında kahramanın adı Gülnazik olarak verilmiş olmakla birlikte bazı varyantlarda Nazik ve Nazife şeklinde adlandırıldığı da görülmektedir. Bkz. Halil İbrahim Şahin, **agm.**, s. 85.

¹⁷ Türk destan ve halk hikâyelerinde ad verme ile ilgili olarak bkz. Abdülkadir İnan, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları, Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, **Makaleler ve İncelemeler II**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 206-212; Metin Ekici, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme”, **Palandöken**, Erzurum Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, S:4, İzmir, 1989, s. 12-13, 18; Metin Ergun, “Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri”, **Manas 1000 Bişkek Bildirileri (26-31 Ağustos 1995)**, AKMB Yayınları, Ankara, 1997, s. 93-98.

¹⁸ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 83.

¹⁹ Mehmet Aça, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya, 2002, s. 129.

İnceleme konumuz olan iki anlatmada da kahramanların ad alması destan ve halk hikâyelerinde görülen şekilde değil, kahramanların fizikî özelliklerine göre yapılmıştır. Bu durumu, “nazik” kelimesinin anlam dünyası ile açıklamak mümkündür. Türkçe Sözlük’te “nazik” kelimesine; “başkalarına karşı saygılı davranan”, “ince yapılı, narin; özen, dikkat gösterilmezse kırılabilen, bozulabilen, kötüleşebilen”; “özen gösterilmediğinde, gerekli önlemler alınmadığında kötüleşebilen, kritik” ve “dikkat isteyen, özen gerektiren”²⁰ anlamları verilmiştir. Birleşik bir kelime olan “Gülnazik” ise, “gül gibi nazik, gül gibi ince”²¹ anlamlarına gelmektedir.

Anlatı kahramanlarının; temizlik, saflık, daha genel bir ifadeyle korunma ve kollanmayı ifade eden “nazik” kelimesi ile adlandırılmaları, kahramanların şahsında somutlaşan millî ve dinî değerlerin korunmasına yönelik bir mesajı vurgulamaktadır. Naziğim’in ve Gülnazik’in halk tarafından sevilmesi ve onların yaşadıkları gerçek kabul edilen olaylar etrafında teşekkül eden anlatmalar, bu fikrimizi destekler niteliktedir.

Anlatı Tipi Olarak Naziğim ve Gülnazik

Anlatı tipi olarak Naziğim ve Gülnazik arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Yaşanan savaş ve işgal sırasında Naziğim de Gülnazik de herhangi bir yararlılık göstermez. Türkünün bazı varyantlarında Gülnazik, köyünün yakılıp yıkılmasını önlemek amacıyla, kendini feda etmektedir.²² Diğer varyantlarda ise yaşadığı yerden zorla götürülmektedir. Naziğim de aynı şekilde, Kaşgar’dan İli’ye zorla götürülmekte ve bir Mançu beyi ile zorla evlendirilmektedir. Anlatının bütünü içerisinde yaşanan olaylardan hareketle Naziğim’in kişiliği ile ilgili bir tahlil yapan Alimcan İneyet, onun ayaklanma sırasında yararlılık gösteren veya daha doğru bir ifadeyle toplumu tehlikeden kurtaran bir destan kahramanı, millî bilince sahip bir kahraman olmaktan çok, dinî hüviyeti ağır basan bir kişiliği olduğu sonucuna varmaktadır. Naziğim’in Mançu elinden kaçması, “kara kafır” olma ve “Kalmuk’lardan çocuk doğurma” korkusudur.²³ Gülnazik türküsünün bütün varyantlarında da ağırlıklı olarak dinî duyguların ön plana çıkarıldığını, “Sen Yunan’sın ben İslam/Bize nikah düşer mi” dizelerinde Yunan kelimesinin bir milleti ifade etmenin yanında, dinî kimliği kapsayacak genişlikte kullanıldığını görmekteyiz.²⁴

Anlatılarda her ne kadar dinî kimlik ağırlıklı olarak kendini hissettirse de gerek Naziğim, gerekse Gülnazik toplumu derinden yaralayan olaylara maruz kalmışlardır. Bu zor durumda kalış sırasında yaşanan bazı olaylarda kahramanların, “alp tipi”nin gerektirdiği yapıda olmasa da, kadın kimlikleri ön plana çıkarılmış ve gösterdikleri cesaret toplum nezdinde takdir edilmiştir. Gülnazik’in Yunanistan’dan Türkiye’ye kaçması; Naziğim’in Mançu beyinin kafasını kesmesi ve kaçması, yakalanıp idam edileceği sırada söylediği sözler kahramanların ne kadar cesur olduklarını göstermektedir.

Anlatıların Farklı Türde Teşekkül Etmelerinin Sebepleri

Yukarıda ana hatları ile tartıştığımız Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki ortak unsurlardan sonra, benzer olaylardan kaynaklanmalarına ve muhtevalarındaki ortaklıklara rağmen, farklı türde anlatılar olarak teşekkül etmelerinin sebepleri üzerinde durmak istiyoruz.

Destanların teşekkülü hakkında pek çok araştırmacının görüşü bulunmaktadır. Biz burada sadece Fuat Köprülü ve M. Öcal Oğuz’un konu ile ilgili görüşlerini özetleyip, asıl konumuza geçmek istiyoruz. Fuat Köprülü, bir destanın teşekkülü için;

²⁰ <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=nazik>

²¹ Erol Aydı, *Şarkılarla Şiirlerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, TKAE Yayınları, Ankara 1992, s. 167.

²² Halil İbrahim Şahin, *agm*, s. 86.

²³ Alimcan İneyet, “Naziğim Destanının Teşekkül Süreci Üzerine”, s. 375.

²⁴ Gülnazik türküsünde görülen din çatışması ile diğer halk anlatılarında görülen din çatışması ile ilgili olarak bkz. Halil İbrahim Şahin, *agm*, s. 86-87.

1. Bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması,

2. O kavmin içinden yetişen halk şâirlerinin yaşanan olayları ayrı ayrı parça “episode”ler halinde terennüm etmesi,

3. Toplumun daha sonra yaşadığı olaylar neticesinde yeni parçaların oluşması veya parçaların bir kahraman etrafında toplanması ile yeni dairelerin meydana gelmesi,

4. Toplumun medeniyet bakımından yükseldiği bir dönemde, siyasî ve toplumsal birlik ve bütünlüğü ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, daha önceden teşekkül etmiş parça veya dairelerin bir halk şairi tarafından derlenip, toplanması ve bir araya getirilmesinin gerekli olduğunu söylemektedir.²⁵

M. Öcal Oğuz ise destanın teşekkülü ve günümüze ulaşabilmesi için beş önemli safhadan geçmesi gerektiğini söylemekte ve bu şartları şöyle sıralamaktadır:

1. Destanı yaratan topluluğun “*destan devri*” olarak adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması,

2. Destanı yaratan topluluğun “*sözlü gelenek*”e sahip olması,

3. Destanın teşekkülüne ilham veren bir çekirdek “*vak’a*”nın olması,

4. Bu vak’anın bir “*ozan*” tarafından edebî bir metin haline getirilmesi,

5. Toplum, destan devri olarak adlandırılan zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metnin “*tespit*” edilmesi.”²⁶

Görüldüğü gibi, Köprülü ve Oğuz’un görüşleri birbiri ile örtüşmektedir. Burada verilen görüşlerden hareketle asıl konumuza geçebiliriz. Neden benzer tarihî olaylardan kaynağını almalarına rağmen, bu anlatılar farklı türlerde teşekkül etmiştir? Bu soruyu cevaplayabilmek için, öncelikle Köprülü ve Oğuz’un görüşleri çerçevesinde elimizdeki anlatılara bakmak gerekmektedir. Amacımız destanların teşekkül süreci ile doğrudan ilgili olmadığından, bu maddeleri tek tek değerlendirmek yerine, anlatıların farklı türlerde teşekkül etmiş olmasının temel nedeni olarak gördüğümüz “*gelenek*” ve “*anlatıcı*” meselesi üzerinde durmak istiyoruz.

“Gelenek nedir?” sorusuna verilen cevaplardan hareketle bir değerlendirme yapan Metin Ekici, geleneği şöyle tanımlamaktadır:

“Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı.”²⁷

Bu tanımdan hareketle “*destancılık geleneği*” ele alındığında, destancılık geleneğinin, destanın yaratım aşamasından başlayarak, şekil özellikleri, muhtevası, destanı yaratan, aktaran anlatıcıların bu destanları nerede, ne zaman, nasıl icra ettikleri, hangi müzik aletini kullandıkları gibi pek çok unsuru kapsayan bir genişlikte olduğu görülmektedir. Bir toplumun destancılık geleneğine sahip olmaması demek, toplumu derinden etkileyecek olaylar yaşansa bile yeni bir destanın teşekkül edemeyeceği anlamına gelmektedir.

²⁵ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 67.

²⁶ M. Öcal Oğuz, “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas”, **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 51-52.

²⁷ Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004, s. 20.

Türk halk hikâyelerinin teşekkülünde “hikâyecilik geleneği”nin etkisine baktığımızda, halk hikâyelerinde ortak bir yapının olduğu görülmektedir.²⁸ Boratav, halk hikâyelerinin mevzularının kaynaklarını açıklarken âşıkların, hikâyelerin vakalarını hikâye ve masal kitaplarından, eski zamanlarda yaşanmış veya tarih kitaplarında geçen bir olaydan aldıklarını söylemekte; Çıldırli Âşık Şenlik’in “*Salman Bey Hikâyesi*”nin kaynağının da küçük bir köyde geçen bir olay olduğunu, bu durumun Güney Anadolu’da “*bozlak*”larda da görüldüğünü belirtmektedir.²⁹ Çıldırli Âşık Şenlik’in tasnif etmiş olduğu hikâyelerden biri olan “*Latif Şah Hikâyesi*” de kaynağını “*yaşanmış bir olaydan*” aldığı rivayet edilmektedir.³⁰ Ancak “*Latif Şah Hikâyesi*”nin kaynağı olarak gösterilen olay ile hikâyedeki olaylar arasında, kahramanların adlandırılması dışında bir paralellik yoktur.³¹ Bu farklılık, hikâyenin kaynağının daha başka bir olay olduğu anlamına gelmez. Aksine hikâyenin şekillenmesinde “*geleneğin*” etkisini gösteren önemli bir delil olarak değerlendirilebilir. Âşık Şenlik, hikâyeyi tasnif etmek için Ensar Aslan’ın da tespit etmiş olduğu olaydan istifade etmiştir. Ancak hikâyeyi mevcut hikâyecilik geleneği çerçevesinde ve hikâyelerin temel yapısına uygun olarak tasnif etmiştir. Bu durumda bireysel yaratıcılığı etkileyen, daha doğru bir ifade ile bireysel yaratıcılığın sınırlarını belirleyen da gelenektir.³²

Geleneğin canlı bir şekilde yaşamını sürdürmesi ise öncelikle geleneğin temsilcilerinin, destancı ve hikâyeci/âşıkların, faaliyetlerini sürdürmesine veya yeni sosyal çevre ve şartlar içinde sanatlarını icra edebilecekleri ortamların varlığına bağlıdır. Mevcut anlatıları icra edenler de yeni anlatıları yaratanlar da geleneğin temsilcisi konumundaki anlatıcılardır.³³

Bu açıklamalardan sonra incelemekte olduğumuz Naziğim destanı ve Gülnazik türküsüne baktığımızda bu anlatıların farklı iki türde teşekkül etmiş olmalarının temel sebebinin “*anlatı geleneği*” ve “*anlatıcılar*”la ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Naziğim destanının teşekkülüne esas olan olayların yaşandığı XIX. yüzyıl, Uygur Türklerinde destancılık geleneğinin halen canlı bir şekilde yaşamaya devam ettiği bir yüzyıldır. Uygur Türklerinin XIX. yüzyılda yaşadıkları toprakların işgal edilmiş olma durumu, XX. yüzyılda da devam etmiş, bu yüzyıllarda yaşanan olaylar neticesinde “*Naziğim, Abdurrahman Han, Seyit Nuçi*” gibi destanlar teşekkül etmiştir.³⁴

Gülnazik türküsünün yayılma sahası olan Batı Anadolu’ya baktığımızda ise bölgede halk hikâyeciliği veya destancılık geleneğinin, en azından kurtuluş savaşı yıllarında, mevcut olmadığı görülmektedir. Destancılık veya halk hikâyeciliği geleneği görülmemekle birlikte, bölgede belli bir

²⁸ Halk hikâyelerinde görülen ortak yapı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Metin Ekici, **Dede Korkut Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, AKMB Yayınları, Ankara, 1995.

²⁹ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 20.

³⁰ Ensar Aslan, **Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri**, Dicle Üniv. Yayınları, Diyarbakır, 1992.

³¹ Mustafa Gültekin, **Latif Şah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2004.

³² Halk hikâyelerinin doğuş ve gelişme safhasında, Âşıkların gelenekten istifade edip, bazı anonim türküler de hikâyeye dahil etmeleri veya hikâyelere kaynaklık etmeleri hakkında bkz. Ali Duymaz, “Halk Hikâyelerinin Teşekkülünde Türkülerin Rolüne Bir Örnek: Kervankıran Türküsü”, **Erciyes**, C:15, S. 176, Ağustos 1999, s. 9-12

³³ Türk halk anlatılarını yaratan, yaşatan ve aktaran destan-hikâye-meddah hikâyesi gibi temel bir anlatıcısı olan türlerde değişim ve bu değişimde anlatıcının rolü ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Metin Ekici, “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arası İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2005, s. 225-229.

³⁴ Uygur Destancılık geleneği hakkında daha fazla bilgi için bkz. İsa Özkan, **Abdurrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989; Alimcan İneyet, **Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995; Abdulkakim Mehmet, **Çin Tömür Batur Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

anlatıcı/yaratıcı tipine bağlı olmayan “efe hikâyeleri”³⁵ ve “hikâyeli türküler” yaygındır. Mevcut geleneklere uygun olarak, kurtuluş savaşı sırasında yaşanan acıklı bir olay “Gülnazik”in şahsında “hikâyeli türkü” olarak teşekkül etmiş ve Yunan işgaline maruz kalan Batı Anadolu’ya yayılmıştır.³⁶

SONUÇ

Naziğim destanı ve Gülnazik türküsü üzerine yaptığımız bu incelemeden hareketle, bu anlatmaların ana konularındaki benzerliğin yayılma yoluyla meydana geldiğini ortaya koyabileceğimiz belge ve bilgilere ulaşana kadar, birbirinden oldukça uzak sahalarda yaşayan iki Türk boyunun, yaşadıkları benzer olaylara, benzer tepkiler vermeleri sonunda oluştuğunu söylemek mümkündür.

Doğu Türkistan’da Mançu istilasını altında çeşitli baskı, eziyet ve işkencelere maruz kalan Uygur Türkleri, yaşadıkları olayları canlı bir şekilde yaşamakta olan destancılık geleneği çerçevesinde dile getirmişlerdir. Destancılık geleneğinin ve hikâyecilik geleneğinin görülmediği Batı Anadolu’da yaşanan olaylar ise hikâyeli türkü şeklinde dile getirilmiştir.

Halk anlatılarının teşekkül ediş şeklinde veya belli bir türde oluş veya olmayışında, mevcut geleneklerin önemli bir etkisi vardır. Toplum ne kadar sarsarsa sarssın, bir destanın veya kahramanlık konulu hikâyenin teşekkülü için mutlaka destancılık veya hikâyecilik geleneğinin canlı bir şekilde varlığını sürdürmesi, bu geleneğin temsilcisi olan anlatıcıların, repertuarlarını icra edebilecekleri sosyal çevre ve şartların da yaşıyor olması gerekmektedir. Anlatıcıların varlığıyla kendini canlı kılan bir geleneğin olmadığı ortamlarda, halk bilgisi ürünleri yeni türler içinde ifadelerini bulmaktadır.

³⁵ Fikret Türkmen, “Ege’de Efe Hikâyeleri”, *Millî Kültür*, S:59, 1987, s. 38-40.

³⁶ Türkünün Batı Anadolu’da yayılması sözlü gelenekteki icracılar vasıtasıyla gerçekleşmiş olmakla birlikte, buna 1950 yıllarından sonra yaşanan teknolojik gelişmelerin tesirini de eklemek mümkündür. İncelediğimiz Gülnazik türküsüne, Kütahya’nın Tavşanlı ilçesinde faaliyet gösteren “Tuncil Müzik Yapım” tarafından yapılan İsmail Kara’nın “*Kiraz Fadimem/Gül Nazik*”³⁶ adlı kasetinde yer verilmiş, böylece türkünün yayılması teknoloji vasıtasıyla daha da hızlanmıştır. Kasette türkünün hikâyesi anlatılmamış, ancak türkü söylenmeye başlanmadan önce, silah ve top seslerine yer verilmiş, böylece olayın kurtuluş savaşı yıllarında yaşandığı vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

- 📖 AÇA Mehmet, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2002.
- 📖 ASLAN Ensar, **Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri**, Dicle Üniv. Yayınları, Diyarbakır 1992.
- 📖 BORATAV Pertev Naili, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- 📖 DUYMAZ Ali, “Halk Hikâyelerinin Teşekkülünde Türkülerin Rolüne Bir Örnek: Kervankıran Türküsü”, **Erciyes**, C: 15, S. 176, Ağustos 1999, s. 9-12.
- 📖 EKİCİ Metin, “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arası İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2005, s. 225-229.
- 📖 _____, **Dede Korkut Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, AKMB Yayınları, Ankara 1995.
- 📖 _____, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2007.
- 📖 _____, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme”, **Palandöken**, Erzurum Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, S: 4, İzmir 1989, s. 12-13, 18.
- 📖 ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- 📖 _____, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım – Yayın - Tanıtım, İstanbul 1993.
- 📖 ERGUN Metin, “Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri”, **Manas 1000 Bışkek Bildirileri (26-31 Ağustos 1995)**, AKMB Yayınları, Ankara 1997, s. 93-98.
- 📖 EROL Aydi, **Şarkılarla Şiirlerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız**, TKAE Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 ERSOY Ruhi, “Barak Türkmenleri’nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi”, **Milli Folklor**, S. 65, Bahar 2005, s. 84-93.
- 📖 ESİN Emel, “Naziğim’in Destanı”, **Türk Kültürü**, S: 73, Kasım 1968, s. 89-97.
- 📖 GÖKÇE Erdoğan, “1887 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C.15, S. 303, 1974, s. 7119-7121.
- 📖 GÖRKEM İsmail, “Güney Türkmenlerine Ait “Yazıcıoğlu ile Senem” Türkülü Hikâyesinin Anlam ve Nesne Dünyası”, **Türkbilig - Türkoloji Araştırmaları**, S:9, 2005. s. 40-66.
- 📖 GÜLTEKİN Mustafa, **Latif Şah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2004.
- 📖 _____, <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=nazik>
- 📖 İNAN Abdülkadir, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları, Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, **Makaleler ve İncelemeler II**, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 206-212.

- İNAYET Alimcan, “Naziğim Destanının Teşekkül Süreci Üzerine”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2005, s. 369-381.
- _____, **Uygur Halk Destanları I**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- _____, **Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- KARA İsmail, **Kiraz Fadimem / Gül Nazik**, Tuncil Müzik Yapım, Tavşanlı A-4.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- MEHMET Abdulhakim, **Çin Tömür Batur Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1999.
- MİRZAOĞLU F. Gülay, **Çukurova Bozlağı**, Binboğa Yayınları, Ankara 2003.
- OĞUZ M. Öcal, “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas”, **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 51-58.
- ÖZKAN İsa, **Abdurrrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZTELLİ Cahit, **Evlerinin Önü (Bütün Halk Türküleri)**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.
- REŞİDİN Batur, “Nazugum Kıssası”, **Milli Folklor**, S: 31-32, Kış 1996, s. 112-116.
- SADIK Mehemmetcan, **Uygur Helk Egiz Edebiyatı Hakkide**, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi 1995.
- ŞAHİN Halil İbrahim, “Türk-Yunan İlişkilerinin Sözlü Geleneğe Yansımalarına Bir Örnek: Atina Türküsü”, **Milli Folklor**, S: 62, Yaz 2004, s. 80-88.
- TÜRKMEN Fikret, “Ege’de Efe Hikâyeleri”, **Millî Kültür**. S:59, 1987, s. 38-40.
- _____, “Göktepe Savaşları ve Bunların Türkmenistan Halk Şiirindeki Akisleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 395-416.
- _____, “Osmanlı Dönemindeki Önemli olayların Âşık Şiirindeki Akisleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S: V/2, E.Ü. TDAE Yayınları, İzmir 2005, s. 293-298.
- ZÜNUN Mehemmed ve RAHMAN Abdukerim, **Uygur Halk Egiz Edebiyatının Asasliri**, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi 1980.